

Paulina Bunio-Mroczek
Uniwersytet Łódzki

Od redaktora

Aktualne teoretyczne, metodologiczne i tematyczne podejścia w badaniach dzieciństwa i młodzieży w perspektywie jakościowej

DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.13.4.01>

Abstrakt W ciągu kilku ostatnich dekad powstały interdyscyplinarne studia nad dziećmi i dzieciństwem oraz nowa socjologia dzieci i dzieciństwa. Narodziły się one z przekonania o zbyt wąskim definiowaniu tego, kim jest „dziecko” i czym jest „dzieciństwo” w naukach takich jak socjologia, psychologia, etnologia, historia, geografia, prawo, ekonomia. Nowe badania nad dziećmi i dzieciństwem objęły obszary geograficzne, kulturowe i tematyczne wcześniej pomijane. Paradygmat „nowej socjologii dzieciństwa” opiera się na założeniach, że dzieciństwo jest konstruowane społecznie, a dzieci powinny być postrzegane jako ważni społeczni aktorzy. Socjologia interpretatywna i interakcjonizm symboliczny stanowią znaczącą podstawę teoretyczną dla nowej socjologii dzieci i dzieciństwa. Rozwój nowej socjologii dzieci i dzieciństwa znajduje odzwierciedlenie w powstających w ramach stowarzyszeń socjologicznych sieci tematycznych, komitetów i sekcji badawczych.

Słowa kluczowe dzieci, dzieciństwo, socjologia, badania jakościowe

Paulina Bunio-Mroczek pracuje jako adiunkt w Katedrze Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej Instytutu Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego. Jest magistrem stosunków międzynarodowych i doktorem socjologii. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół problematyki biedy, wykluczenia społecznego, pracy socjalnej, płci kulturowej, procesów miejskiej odnowy i nierówności społecznych w miastach przemysłowych.

Adres kontaktowy:

Katedra Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej
Instytut Socjologii
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Uniwersytet Łódzki
ul. Rewolucji 1905r. 41/43
90-214 Łódź
e-mail: paulinabunio@uni.lodz.pl

Sposób postrzegania dzieci przez dorosłych podlega nieustającym zmianom (Ornacka 2013: 8), co dotyczy również dorosłych w roli badaczy społecznych światów dzieci. Narodziny studiów nad dziećmi i dzieciństwem (*children and childhood studies*) – interdyscyplinarnego obszaru badań prowadzonych przez socjologów, psychologów, etnologów, historyków, geografów, prawników, ekonomistów – wzięło się z przekonania o zbyt wąskim rozumieniu tego, kim jest „dziecko” oraz czym jest „dzieciństwo” w tradycyjnie ujmowanych dziedzinach akademickich. Jak pisze Martin Woodheart (2009), przywykliśmy do myślenia o dzieciach w kategoriach wieku i faz rozwojowych oraz realizacji „normy” rozwojowej związanej z byciem przez dziecko w danym przedziale wiekowym i fazie rozwoju. Zachodni dyskurs dzieciństwa opiera się na określeniach takich jak „kamienie milowe” rozwoju i „opóźnienie” rozwoju (lub „zaburzenia” rozwoju), a jeden z systemów najsilniej instytucjonalizujących dzieciństwo – system edukacji – zorganizowany jest wokół podziału na grupy wiekowe: przypisanie do klasy w szkole uwarunkowane jest najczęściej przede wszystkim datą urodzenia, a wymagania szkolne i generalnie oczekiwania wobec zachowania dziecka i posiadanych przez nie kompetencji odwołują się do z góry określonych norm osiągnięć rozwojowych dla dzieci w danym przedziale wiekowym. W zachodnim kręgu kulturowym pytaniem, które najczęściej słyszy dziecko od dorosłego na początku rozmowy, jest „Ile masz lat?”. Dla porównania badania realizowane w Bangladeszu pokazały, że wiele dzieci nie wie, w jakim jest wieku, daty urodzenia dzieci często nie są w ogóle odnotowywane, a oczekiwania wobec dzieci odnoszą się przede wszystkim do ich płci i okoliczności, w których się znajdują (Woodheart 2009: 21).

Dotychczas większość badań nad dziećmi i dzieciństwem prowadzona była w Europie i Ameryce Północnej. Wiedza na temat dzieci w większości rejonów świata, w innych kontekstach kulturowych jest wciąż ograniczona (Woodheart 2009: 22). Nowe badania nad dziećmi i dzieciństwem objęły również obszary geograficzne, kulturowe i tematyczne wcześniej pomijane, kierując uwagę na globalne i zróżnicowane lokalnie sposoby doświadczania dzieciństwa, obecnie i w przeszłości (Woodheart 2009: 17). Oprócz krytycznego podejścia, zorientowanego na kwestionowanie dotychczasowych paradygmatów i przyjętych procedur badawczych, studia nad dziećmi i dzieciństwem umożliwiły rozwój badań stosowanych, badań ewaluacyjnych rozwiązań z zakresu polityki społecznej, budowanie opartych na dowodach (*evidence-based*) polityk i programów wsparcia oraz profesjonalnej praktyki nastawionej na realizację praw i poprawianie jakości życia (*well-being*) dzieci (Woodheart 2009:17). Do najważniejszych wątków badawczych nowej socjologii dzieci i młodzieży można bez wątpliwości zaliczyć podmiotowość dzieci, ich aktywność i sposoby, w jakie kształtują swoje dzieciństwo. W ramach studiów dzieci i dzieciństwa zarysował się wyraźnie nurt badań dotyczących doświadczeń dzieci w sytuacjach ekstremalnego zagrożenia, na przykład dzieci w strefach ogarniętych wojną, dzieci doświadczających ekstremalnie głębokiego ubóstwa, dzieci wykonujących niewolniczą pracę (Woodheart 2009: 22), dzieci w katastrofach naturalnych (Walker i in. 2012), dzieci w sytuacjach migracji i uchodźstwa (Kolankiewicz 2005; Pine, Drachman 2005). Do wymienianych przez Mary Jane Kehily (2009: 2–16) aktualnych obszarów tematycznych badań nad dziećmi i dzieciństwem należą obecnie: historyczne

ujęcia dzieciństwa, konstruowanie dzieciństwa na przestrzeni czasu, wyłanianie się dzieci jako odrębnej kategorii, społeczno-kulturowe ujęcia dzieciństwa, dzieciństwo jako „upłciowione” (*gendered*) doświadczenie, prawa dziecka, legislacja i polityki na rzecz dzieci, usługi socjalne dla dzieci i wsparcie dla dzieci w ramach systemów pomocy społecznej, reprezentacja dzieci i dzieciństwa w mediach masowych i wiele innych.

Socjologia tradycyjnie interesowała się dzieciństwem przede wszystkim w kontekście procesu socjalizacji pierwotnej, próbując znaleźć odpowiedź na pytanie, w jaki sposób dzieci stają się członkami społeczeństwa, w którym funkcjonują (Kehily 2009: 8). Zarzut stawiany „starej” socjologii dotyczy widzenia dzieci przede wszystkim w odniesieniu do ich postępów na drodze do stawania się dorosłym (Ambert 1986 za: Moran-Ellis 2010: 190). Paradygmat „nowej socjologii dzieciństwa” (James, Prout 1997 za: Kehily 2009: 8) opiera się na następujących założeniach: dzieciństwo jest konstruowane społecznie; dzieciństwo w analizie społecznej stanowi badaną zmienną; relacje interpersonalne dzieci i kultury dziecięcej są warte badania, są ważnym przedmiotem badań; dzieci powinny być postrzegane jako aktywne podmioty (aktorzy społeczni), metody etnograficzne powinny znaleźć zastosowanie w badaniach dzieciństwa; prowadzenie badań nad dzieciństwem oznacza zaangażowanie się w proces rekonstruowania społecznej koncepcji dzieciństwa. Prace stanowiące podstawę programową „nowej socjologii dzieciństwa” proponowały analizę dzieciństwa w ramach teorii społecznego konstrukcjonizmu, uznając dzieci za pełnoprawnych aktorów życia społecznego. Postulaty metodologiczno-empiryczne

odwołujące się do tradycji symbolicznego interakcjonizmu skłaniały badaczy do zwrócenia się w stronę rozumienia przeżyć dzieci na podstawie ich własnych doświadczeń, tworzonych przez nie znaczeń i na ich własnych warunkach (Moran-Ellis 2010: 191).

Intensywny rozwój socjologii dzieci i dzieciństwa znajduje swoje odzwierciedlenie w strukturze organizacji socjologicznych. W ramach Europejskiego Towarzystwa Socjologicznego (European Sociological Association) już w latach 80. XX w. powstała sieć badawcza *ESA RN04 Sociology of Children and Childhood*. Jej aktywność rosła w latach 90. Sieć stawia sobie za cel rozwijanie krytycznego i alternatywnego wobec socjologii dzieciństwa głównego nurtu podejścia do badań, przyczyniającego się do rozumienia dzieciństwa jako społecznie konstruowanego zjawiska i odkrywania statusu dzieci w różnych społeczeństwach. Prowadzone w ramach sieci badania dotyczą między innymi sytuacji dzieci w czasie politycznych zmian, a także analizują codzienność dzieci, widzianą z ich własnej perspektywy¹. Badaniom młodzieży poświęcona została założona w 1995 roku sieć badawcza *ESA RN30 Youth & Generation*². W Międzynarodowym Towarzystwie Socjologicznym (International Sociological Association) istnieją założony już w 1975 roku komitet badań (Research Committee) *IS RC34 Sociology of Youth*³ oraz *ISA RC53 Sociology of Childhood*⁴. W Polskim Towarzystwie Socjologicznym nie ma sekcji socjo-

¹ Zob.: <https://www.europeansociology.org/research-networks/rn04-sociology-children-and-childhood> [dostęp: 20.11.2017].

² Zob.: <https://www.europeansociology.org/research-networks/rn30-youth-generation> [dostęp: 20.11.2017].

³ Zob.: <http://www.isa-sociology.org/en/research-networks/research-committees/rc34-sociology-of-youth/> [dostęp: 20.11.2017].

⁴ Zob.: <http://rc53isa.blogspot.com.es/> [dostęp: 20.11.2017].

logii dzieci i dzieciństwa, istnieje Sekcja Socjologii Młodzieży i Edukacji⁵.

Powstanie bloku tematycznego w „Przeglądzie Socjologii Jakościowej” pod tytułem „Dzieciństwo i adolescencja w perspektywie socjologii jakościowej” zainspirowane było wystąpieniami wygłoszonymi podczas ostatniej edycji odbywającą się cyklicznie od 2009 roku międzynarodowej interdyscyplinarnej konferencji naukowej z serii *Neglected Childhood/Investing in Children*, organizowanej na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego przez Katedrę Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej. W dniach 21–22 października 2016 roku miała miejsce czwarta z cyklu konferencja zatytułowana *Investing in Children. Social Innovations for Children and Youth: Research and Practice*. Wzięło w niej udział ponad 60 badaczy i praktyków z 10 krajów, reprezentujących międzynarodowe i polskie ośrodki akademickie (m.in. University of Sussex, University of Georgia, Manchester Metropolitan University, National University of Ireland, Polska Akademia Nauk, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Łódzki), organizacje pozarządowe (m.in. Eurochild, European Social Network, UNESCO, Fundacja „Dajemy Dzieciom Siłę”) oraz instytucje polityki społecznej (przedstawiciele Komisji Europejskiej, Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej RP, Regionalne Biuro Województwa Łódzkiego w Brukseli). Tematyka konferencji w roku 2016 koncentrowała się wokół teoretycznych podstaw i wyników badań, narzędzi polityki społecznej i metod pracy z dziećmi i młodzieżą w odniesieniu do następujących obszarów: prawa dziecka; ubóstwo

⁵ Zob.: <http://pts.org.pl/konferencja-ssmie-zielona-gora-kwiecien-2017-r/> [dostęp: 20.11.2017].

i wykluczenie społeczne w doświadczeniach dzieci; (3) opieka i wczesna edukacja; (4) wspieranie rodziny i rodziców w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych; (5) partycypacja dzieci i młodzieży; (6) alternatywne wobec rodziny biologicznej źródła opieki nad dziećmi; (7) dzieci-uchodźcy, dzieci-migranci; (8) zdrowie dzieci. Kolejna edycja konferencji odbędzie się wiosną 2019 roku.

Zarówno konferencje z cyklu *Neglected Childhood/Investing in Children*, jak i zgromadzone w niniejszym bloku tematycznym artykuły wpisują się w scharakteryzowane powyżej nowe podejścia w badaniach nad dziećmi i dzieciństwem. Zaprezentowane dalej prace autorstwa Mai Brzozowskiej-Brywczyńskiej, Grażyny Mikołajczyk-Lerman, Pauli Pustułki, Natalii Juchniewicz i Izabeli Grabowskiej oraz Pauliny Bunio-Mroczek w zastosowanych podejściach teoretycznych, metodologicznych i/lub tematycznie odwołują się do „nowej socjologii dzieciństwa”.

Maja Brzozowska-Brywczyńska w artykule zatytułowanym „*Why wear a prosthetics when you could become a superhero instead?*” *Dzieci, protezy i kilka uwag o tym, jak słownik krytycznych studiów nad niepełnosprawnością może wzbogacić język nowych studiów nad dzieciństwem* wskazuje na możliwe połączenia między teorią, instrumentarium pojęciowym i praktykami interpretacyjnymi krytycznych studiów nad niepełnosprawnością a nowymi studiami nad dzieciństwem. Dokonuje tego w obszarze *disabled children's childhood studies*, analizując przykłady projektów dziecięcych protez 3D.

Grażyna Mikołajczyk-Lerman w artykule pt. *Konwencja o prawach dziecka a realizacja praw dziecka z niepełnosprawnością w relacjach rówieśniczych* również

podejmuje problematykę społecznego podejścia do niepełnosprawności, sytuując ją w kontekście nowoczesnej koncepcji dzieciństwa. Autorka analizuje sposób realizacji przez Polskę praw dziecka w świetle Konwencji ONZ o prawach dziecka, a w części empirycznej pracy urzeczywistnia ideę partycypacji, podmiotowości i rozumienia dziecka, relacjonując wyniki badań nad postrzeganiem praw dziecka prowadzonych z udziałem dzieci pełno- i niepełnosprawnych.

Artykuł Pauli Pustułki, Natalii Juchniewicz i Izabeli Grabowskiej pt. *Participant Recruitment Challenges in Researching Peer Groups and Migration Retrospectively* bazuje na doświadczeniach autorek w realizacji retrospektywnego badania jakościowego, w ramach którego młodzi dorośli respondenci udzielali informacji na temat okresu swojej młodości/adolescencji. Tekst dotyczy metodologicznych wyzwań proce-

dury rekrutacji respondentów, oferując praktyczną wiedzę na temat rekrutacji grup rówieśniczych.

Paulina Bunio-Mroczek w artykule *Gentrification, revitalization and children raising. Family gentrifiers in a post-socialist city* analizuje procesy gentryfikacji i rewitalizacji w przemysłowym postsocjalistycznym mieście na przykładzie Łodzi. Autorkę interesują doświadczenia zamieszkiwania zubożałego, a obecnie rewitalizowanego centrum miasta przez gentryfierów, którzy mają dzieci. Empiryczna część artykułu oparta jest na jakościowych badaniach z udziałem nowych mieszkańców o relatywnie wysokim statusie społeczno-ekonomicznym, którzy z własnej woli przeprowadzili się do centrum miasta i zamieszkują obszary objęte Gminnym Programem Rewitalizacji (tzw. „obszary w kryzysie”).

Zapraszam do lektury!

Bibliografia

Kehily Mary Jane (2009) *Understanding childhood. An introduction to some key themes and issues* [w:] Mary Jane Kehily, ed., *Introduction to childhood studies*. New York: Open University Press, s. 1–16.

Kolankiewicz Maria (2005) *Dzieci cudzoziemskie bez opieki w Polsce*. „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, t. 4, nr 3, s. 69–92.

Moran-Ellis Jo (2010) *Reflections on the Sociology of Childhood in the UK*. „Current Sociology”, vol. 58, no. 2, s. 186–205.

Ornacka Katarzyna (2013) *Od socjologii do pracy socjalnej. Społeczny fenomen dzieciństwa*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Pine Barbara A., Drachman Diane (2005) *Effective Child Welfare Practice with Immigrant and Refugee Children and Their Families*. „Child Welfare”, vol. 84, no. 5, s. 537–562.

Walker Marion i in. (2012) *'It came up to here': learning from children's flood narratives*. „Children's Geographies”, vol. 10, no. 2 “Children as Knowledge Producers”, s. 135–150.

Woodheart Martin (2009) *Children studies. Past, present, future* [w:] Mary Jane Kehily, ed., *Introduction to childhood studies*. New York: Open University Press, s. 17–34.

Cytowanie

Bunio-Mroczek Paulina (2017) *Od redaktora: Aktualne teoretyczne, metodologiczne i tematyczne podejścia w badaniach dzieciństwa i młodzieży w perspektywie jakościowej*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 13, nr 4, s. 8–13 [dostęp dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: <www.przegladsocjologiijakosciowej.org>. DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.13.4.01>.

Current Theoretical, Methodological, and Thematic Approaches in Childhood and Youth Studies in Qualitative Perspective

Abstract: The last decades witnessed the beginnings of interdisciplinary studies on children and childhood and new children and childhood sociology. They were started out of a belief that the until-then definitions of “child” and “childhood” in scientific disciplines, such as sociology, psychology, anthropology, history, geography, law, economy, and others, were too narrow. New children and childhood studies opened new geographical, cultural, and thematic areas of research. New studies on children and childhood are based on presumptions that childhood is a social construct and that children are important social actors. Interpretative sociology and symbolic interactionism are important theoretical frames for new children and childhood studies. Development of new sociology of children and childhood is reflected in research networks and committees being set up in sociological associations.

Keywords: children, childhood, sociology, qualitative research